

MITÄ OIKEIN OPIMME K & T:N TAPAUKSESTA?¹

J. P. ROOS

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen täysistunnossa 12.7.2001 sai lopullisen ratkaisunsa ns. K & T:n tapaus, jossa Suomi oli tuomiolla kahden lapsen huostaanoton yhteydessä tapahtuneista ihmisoikeusloukkauksista². Lopullisessa ratkaisussa Suomen valtio tuomittiin yli 80 000 markan korvauksiin lasten vanhemmille aiheutetuista kärsimyksistä, jotka johtuivat ihmisoikeussopimuksen artiklan 8 rikkomisesta. Nämä rikkomukset koskivat kahta asiaa: lapsen kiireellistä huostaanottoa synnytyssairaalasta sekä sitä, että viranomaiset eivät pyrkineet missään vaiheessa perheen jälleenyhdistämiseen. Kummassakin tapauksessa Suomi oli siis ylittänyt ”demokraattiselle valtiolle” sallitun rajan puuttuessaan ihmisten perhe-elämään. Tässä on syytä todeta, että päinvastoin kuin julkisuudessa on esitetty, tuomioistuin katsoi myös tapaamisrajoitusten olleen osa perheen jälleenyhdistämispyrkimyksen laiminlyöntiä, eli siis *Suomi tuomittiin myös tapaamisrajoitusten väärinkäytöstä osana perheen pysyvää erottamispyrkimystä*³. Valittajina olleet vanhemmat sekä heidän edustajansa, Juhani Kortteinen ja Anu Suomela, pitivät ratkaisua merkittävänä voittona taistelus-

sa Suomen huostaanottokäytäntöjen saattamisessa vastaamaan Euroopan ihmisoikeussopimusta. Vastapuoli, Suomen valtio ja sen edustajina *Holger Rotkirch, Arto Kosonen ja Pia-Liisa Heiliö*, piti ratkaisua myös voittona, koska siinä ei tuomittu Suomen valtiota ihmisoikeusrikkomuksista varsinaisessa kiireellisen huostaanoton jälkeisessä huostaanotossa, toista lasta koskevassa huostaanotossa eikä tapaamisoikeuksia koskevissa kiistoissa (HS 21.7.2001; heille ei tässä yhteydessä tullut mielen Suomen valtion edustajina pahoitella tai pyytää anteeksi tapahtunutta). Jo edellistä tuomioistuimen jaoston ratkaisua, jossa myös näiden osalta katsottiin rikkomuksia tapahtuneen, olivat osapuolet kommentoineet hyvin eri tavoin. Kari Matelan (2000) Sosiaalityöntekijä-lehdessä julkaiseman varsin yksipuolisen selostuksen otsikko oli paljon puhuva: ”Ihmisoikeustuomioistuin hyväksyy perustellut huostaanotot” (kiinnostavintahan ratkaisussa on, että ihmisoikeustuomioistuin ottaa huomioon kaikkien osapuolten oikeudet ja edellyttää Suomen viranomaisentekin niin tekevän).

Olen itse seurannut tätä prosessia ja ottanut siihen kriittisesti kantaa aikaisemmin (Roos 2000 & 2001). Tämän kirjoituksen tarkoituksena on pohtia tuomion merkitystä suomalaisen lasten-

¹Kiitän saamistani kriittisistä kommentteista Kari Matelaa, Anna Rotkirchia, Päivi Sinkoa ja Anu Suomelaa.

²Tuomion selostus käsittää kaikkiaan liitteineen yli 60 sivua. Se on erittäin yksityiskohtainen ja antaa mm. hyvän kuvan siitä, millaista informaatiota tapauksessa on käytetty äidin peilin tai mikroaltonuunin rikkomisia ja päiväkotilapselle suuttumista myöten. Päätös sisältää otteita sosiaalityöntekijöiden muistiinpanoista tai psykiatrien lausunnoista (mm. psykiatri J. P:n lausunto, jossa todetaan, että lapset eivät tarvitse biologisia vanhempiaan vaan ensisijaisesti on pyrittävä suojelemaan jatkuvia ja turvallisia ihmissuhteita lasten ja sisäisvanhempien välillä). Kaikki alkukirjaimet tai päi- vämäärät ovat myös oikeita. Kirjoittaessani elämäkeroista olen soveltanut huomattavasti tiukempaa intimitteittisuojastandardia. Paikkakunnan mainitsematta jättäminen on ainoa vahva suojaustoimi. Sillä on myös se merkitys, että tapaus ikään kuin koskee koko ”Suomea”, ei vain paikkakuntaa S.

³Valtion asiamiehet Rotkirch ja Kosonen väittävät vastineessaan (HS 21.7.2001), että Suomi tuomittiin vain kahdesta asiasta. *Kuitenkin tuomiosta käy selvästi ilmi, että tuomioistuin piti tapaamisoikeuksien rajoitusta osana laiminlyöntiä pyrkiä perheen yhdistämiseen ja siis tuomitsi Suomen myös tässä yhteydessä tapaamisrajoituksista*. Sen sijaan se ei halunnut antaa tästä erillistä ratkaisua.

(§ 194) – – the Great Chamber considers that, in so far as the complaint concerning the access restrictions is covered by the finding of the breach of the Article 8 as a result of the failure to take sufficient steps for the reunification of the family, it is not necessary to examine the impugned measures as a possible separate source of violation.”

suojelun kannalta. Suomihan oli tuomiolla valtion ja puolustuksesta vastasivat ulkoministeriön johtavat juristit, mutta todellisuudessa kyse on kuntien ja hallinnollisen oikeusjärjestelmän toiminnasta ja sen arvioinnista.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on perustettu valvomaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen noudattamista allekirjoittajamaissa. Erityisesti meillä Pohjoismaissa on katsottu, että tuomioistuimen päätehtävänä on valvoa ihmisoikeuksiltaan epämääräisten maiden käyttäytymistä, kun taas Suomessa taikka Ruotsissa lait ja niiden käyttö ovat ilman muuta ihmisoikeussopimuksen mukaisia (Ruotsissa tästä on käyty suhteellisen laajaa keskustelua, ks. Sundberg 1997). Tuomioistuin itse on myös asettanut erittäin tiukat rajat tuomioilleen: se ei pyri olemaan korkein oikeusaste, mikä määrää, miten lakia tulee allekirjoittajamaissa soveltaa, vaan pyrkii ainoastaan valvomaan, että ihmisoikeussopimusta noudatetaan: valtioiden viranomaisten harkintavalta on erittäin laaja, ja niin pitääkin olla ("The court's task is not to substitute itself for the domestic authorities in the exercise of their responsibilities for the regulation of the public care of children"). Tässäkin päätöksessä on lukuisia kohtia, joissa tuomioistuin toteaa, että se ei puutu viranomaisten harkintavaltaan vaikka pitääkin selvästi ratkaisua arveluttavana ja ongelmallisena (vrt. esim. johdatus kysymykseen tapaamisrajoituksista, §155, sekä ratkaisu rajoituksista, §:t 192–194). Itse asiassa minulle on väitetty, että tämä olisi ensimmäinen kerta *missään Euroopan maassa*, kun tuomioistuin katsoo viranomaisten ylittäneen harkintavaltansa huostaanottoasiassa (Suomela, kommentti käsitteilyyn). Jos näin on, niin on selvää, että harkintavallan rajat ovat laavat.

Keskeinen kysymys oli seuraava: Artikla 8 kielittää valtioilta oikeuden puuttua kansalaisten perhe-elämään, *paitsi jos laki näin määrää ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa muiden oikeuksien ja vapauksien suojelemiseksi*. Valittajat väittivät tätä artiklaa rikotun, kun taas Suomen valtion edustajat väittivät, että kussakin tapauksessa toimenpiteet perustuivat lakiin ja olivat lisäksi hyvin perusteltuja demokraattisessa yhteiskunnassa. Suomen kaltaisessa maassa onkin ilmeistä, että viranomaisten toimenpiteet perustuvat yleensä lakiin ja että viranomaiset eivät pahuttaan riko ihmisoikeuksia. Ongelmana on siis se, milloin ylitetään raja, jolloin viranomaistoimet eivät enää ole välttämättömiä demokraattisessa

yhteiskunnassa. Niissä tapauksissa, joissa tämä oli kyseenalaista, viranomaiset puolustivat toimenpiteitä väittäen, että perhe-elämää koskeva minimisuoja oli kuitenkin säilytetty: lapset ja vanhemmat saattoivat olla kirjeitse ja puhelimitse yhteydessä toisiinsa (tosin hallitus ei selittänyt, miten tämä on mahdollista, kun lapsi on 2–3-vuotias)⁴, yksi viranomaisten selvitystoimi, jossa oli tutkittu mahdollisuutta lasten palauttamiseksi, oli riittävä osoittamaan, että perheen yhteys oli yritetty palauttaa⁵.

---

⁴(§ 187): "The government disagreed (with the applicants). They argued that a physical connection was not the only way to ensure family ties. In Finland the Child Welfare Act – – consisted of) forms of assistance directed towards the child. The purpose of such 'assistance' (minun lainausmerkkini; käsite assistance on tässä todella laajasti ymmärretty) was not to alter the biological ties of the child to his family. – – The fact that a child had been taken into care and placed in a foster family did not prevent the child from meeting his or her parents as an equal adult later, when he or she had reached the age of majority, thereby creating normal family ties." Tässä valtion edustajat ovat joko pelkästään kyynisiä tai sitten todella naiiveja. Voidaan myös kysyä, miten valtio olisi voinut muuttaa lapsen ja äidin välistä biologista yhteyttä. Geenimuuntelulla?

⁵Tapausselostuksesta käy hyvin ilmi, kuinka *keino-tekoisia juridisia verukkeita* Suomen valtio on yrittänyt käyttää hyväkseen, tullakseen useimmiten tuomioistuimen oikaisemaksi. Niinpä esimerkiksi valtio esitti, että koska K & T eivät olleet valittaneet J:n kiireellisestä huostaanotosta, sitä ei olisi lainkaan tullut käsitellä. Tämän tuomioistuin torjui ilmeisen keinotekoisena. Samoin Suomen valtio esitti epäilyksiä, voidaanko K & T:tä pitää perheenä ollenkaan ihmisoikeussopimuksen mielessä. Tässä tuomioistuin esitti Suomen valtiolle varsin hyödyllisen ja opettavaisen katsauksen perheen olemukseen ("the existence or non-existence of family ties is essentially a question of fact depending upon the real existence of close personal ties", § 150). Näin T:tä ei voitu sulkea perhekäsitteen ulkopuolelle, niin kuin valtion edustajat olisivat halunneet.

Valtion edustajat olivat myös tarttuneet valittajien huomautukseen siitä, että äiti ei päässyt edes imettämään lastaan, kun se jo vietiin häneltä pois, selittämällä, että imetysmahdollisuus ei ollut mikään laillinen argumentti – erityisesti kun äiti ei olisi saamansa lääkityksen takia voinut edes imettää lasta (§ 161: saamani tiedon mukaan tämä ei edes pidä paikkaansa). Lisäksi äiti ei pyrkinyt tapaamaan lastaan synnytyksen jälkeen eikä esittänyt vaatimuksia oikeuksistaan (§ 163). Oikeus toteaa, että sairaalaoissa olisi ollut paljon vaihtoehtoja lapsen välittömälle vieroittamiselle äidistä. Ja on valtion puolelta erittäin kohtuutonta ajatella, että äiti olisi synnytyksen jälkeen välittömästi kyennyt vaatimaan oikeuksiaan.

Tuomioistuini ei tätä siis hyväksynyt kahdessa tapauksessa ja määräsi Suomen valtion maksamaan yhteensä yli 80 000 markkaa korvauksia lasten vanhemmille⁶. Saksalainen tuomari Ress olisi viiden kollegansa kanssa tuominnut Suomen myös vanhemman lapsen kiireellisestä huostaanotosta, koska se oli perusteeton. Suomalainen tuomari Pellonpää hyväksyi tuomion mutta katsoi, että rikkomus tapahtui huostaanoton toteutustavassa, ei itse huostaanotossa, kun taas ruotsalainen tuomari Palm katsoi, että tuomioistuimella ei ollut edellytyksiä arvioida, olivatko viranomaiset ylittäneet harkintavaltansa, ja maltalainen tuomari Bonello lueteltuaan aluksi koko Italian äidin mielenterveysongelmista (varsin yksipuolisesti tulkiten) totesi kyseen olevan siitä, että oli kohdeltava joko lasta tai äitiä julmasti ja että valinta on tällöin selvä. Tähän vastakkainaseteluun suomalaiset lastensuojelukollegani ovat olleet erityisen ihastuneita: se heijastaa ilmeisesti tunnelmia lastensuojelussa (Päivi Sinko, kommentti käsikirjoitukseen).

Kysymys kuuluu: oliko tämä nyt vakava ihmisoikeusloukkaus vai ei? Millaisia toimenpiteitä se edellyttää?

Mielestäni on ilmeistä, että Suomen lastensuojelulainsäädäntö on jo itsessään monin kohdin kyseenalainen ihmisoikeussopimuksen kannalta (ylittäessään sen rajat, jota pitäisin välttämättömänä demokraattisessa yhteiskunnassa puuttua kansalaisten perhe-elämään). Se mahdollistaa ja jopa edellyttää laajamittaisen tietojenhankinnan ja valvonnan, sellaisten toisen ja kolmannen käden tietojen hyödyntämisen, joiden luotettavuutta ei ole mitenkään valvottu, se ei tarjoa riittävää oikeusturvaa vanhemmille eikä lapsille, joita sen on tarkoitus suojella, se mahdollistaa huomattavan mielivaltaiset toimenpiteet ja nojautuu liiaksi sellaiseen asiantuntija-arviointiin, jota voi pitää vähintäänkin epävarmana (esim. psyko-

analyttikot tai sellaiset psykiatrit, jotka eivät ole koskaan tavanneet asianosaisia, hyväksytään asiantuntijoiksi), se tarjoaa myös viranomaisille loputtomasti mahdollisuuksia viivytelyyn, joka erityisesti pienten lasten kohdalla voi olla aivan ratkaiseva ja jota myöhemmin käytetään argumenttina huostaanoton jatkamiselle, huostaanotto on myös aina voimassa toistaiseksi, eli viranomaisilla ei ole erityistä velvoitetta perustella huostaanoton jatkamista, elleivät vanhemmat ryhdy oikeustoimiin; lista on pitkä (Taskinen 1999). On valitettavaa, ettei ihmisoikeustuomioistuini pyri puuttumaan maiden lainsäädännön epäkohtiin vaan valvoo vain sitä, miten konkreettisesti tapauksessa on toimittu. Lakiarvioinnista on huolehtinut YK:n alainen ihmisoikeuselin (UN Committee on the Rights of the Child), mutta sen huomautukset ovat Suomessa kaikuneet käytännössä kuuroille korville (kuulemma niistä on lastensuojelupiireissä keskusteltu). Tietysti silloin, kun tuomioistuini langettaa tuomion, on aina syytä pohtia, tarvitaanko muutosta myös lainsäädäntöön, eikä pelkästään viranomaiskäytäntöihin.

Meillä on perinteisesti turvaututtu melko helposti huostaanottoihin, vaikka ne lainsäädännön mukaan ovat ns. viimesijainen toimi, johon pitäisi ryhtyä vain, kun mikään muu ei auta. Vielä 60-luvulla huostaanoton synnä saattoi olla jopa vain se, että lapsi oli avioton ja äidin yksinhuoltajana ei katsottu voivan huolehtia lapsesta. Nytemmin synä ovat ennen kaikkea lasten laiminlyönti vanhempien alkoholin ja huumeiden käytön vuoksi, mutta myös perheväkivalta. Huostaanotot ovat myös selvästi vähentyneet (paitsi aivan viime vuosina käyrä on taas kääntynyt melko jyrkkää nousuun, mutta taso on silti alhainen, kaikkiaan huostaan otettuja on n. 7 000, kun 30-luvulla määrä oli lähes 40 000). Laki on valitettavan epämääräinen keskeisiltä kohdiltaan, joten on lähes mahdotonta sosiaalilautakunnan mallikokijäsenenä pyrkiä esimerkiksi kiistämään lain huostaanottokriteerien toteutuminen, koska lapsen kohdistuvan uhan ei tarvitse olla kuin mahdollisuus tulevaisuudessa (juuri tästä tulevaisuuden kohdistuvasta uhasta oli kyse K & T:n tapauksessa, sillä lapsihan ei ollut sairaalassa mitenkään uhattuna). Lain soveltamiseen liittyy myös äärimmäisen voimakas salailu siten, että on kuviteltu, että sosiaalilautakunnan salaisista päätöksistä tai toiminnasta ei saisi kertoa yhtään mitään (tämä on johtanut mm. siihen, että puhe ja

⁶(§ 204) Vaikka tuomiossa ei siis katsota normaali-huostaanottoa ihmisoikeussopimuksen vastaiseksi, niin katsotaan kuitenkin, että ero jaoston ratkaisuun ei ole niin suuri, että pitäisi muuttaa korvaussummaa: ”– the stress, unhappiness and frustration caused to the applicants by the shortcomings held by the Grand Chamber to be in violation of Article 8 cannot have been significantly less than the suffering attributable to the violations found by the Chamber.” – Näin ollen tuomioistuini on nähdäkseni eri mieltä kuin valtion edustajat siinä, että tuomio olisi lieventynyt.

oston kokouksissa voi olla todella löysää; pelkäänsen julkistaminen panisi koko lautakuntavaiheen kyseenalaiseksi). Tässä suhteessa ihmisoikeustuomioistuimen julkisuuskäytäntö on aivan toisenlainen, ja ainakin itse pidän sitä ohjenuorana käsitellessäni sellaisia tapauksia, joihin lautakunnan jäsenenä olen perehtynyt⁷. Salailu onkin suojellut ensisijaisesti viranomaisia, ei heidän toimenpiteittensä kohteita, jotka ovat olleet hankalassa umpikujatilanteessa. Jos he tulevat julkisuuteen, niin se on käännetty heitä vastaan ("he eivät ymmärrä lapsen etua"), ja jos he ovat hiljaa, niin he ovat olleet enemmän tai vähemmän puolustuskyvyttömiä suhteessa viranomaisiin. Hyvä esimerkki tästä on ns. Nikon tapaus (väärä isään ja isoonveljeen kohdistunut inestiepäily aiheutti useamman vuoden huostaanoton; Hellblom Sjögren 1999), jossa vanhemmat toivat huostaanoton julkisuuteen ja saivat sen lopulta puretuksi, mutta kärsivät edelleen tapauksen taloudellisista seurauksista (psykkisistä puhumattakaan), kun suomalaiset tuomioistuimet ovat tyynesti katsooneet, ettei ole tapahtunut mitään väärää, ja kun erilaiset viranomaiset (esimerkiksi Terveystieteiden tutkimuskeskus TEO on klassinen esimerkki siitä, miten viranomaisvalvonta usein kääntyy alkuperäistä tarkoitusta vastaan: sen sijaan, että TEO puuttuisi hoitovirheisiin tai asiatoimiin lääkärinlausuntoihin, se suojeleekin hoitovirheen tekijöitä eri keinoin, mm. viivyttämällä lausuntojaan) olivat pallotelleet tapausta välillään lähes loputtomasti. Nikoa koskeva (jatko)valitus on jätetty Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelle 19.4.2000.

K & T:n tapaus oli kiistämättä varsin *poikkeuksellinen – mutta vain yhdessä mielessä*. Lapsi otettiin pois äidiltään synnytyssairaalassa välittömästi synnytyksen jälkeen ja päätös annettiin hä-

nelle ja lapsen isälle jälkikäteen. Toinen lapsi, joka oli ollut avohuollon tukitoimena sijoitettuna laitokseen, otettiin myös kiireellisesti huostaan välittömästi tämän jälkeen. Tämänjälkeiset toimet ovat olleet aivan normaalia ns. lastensuojelua eivätkä mitenkään poikkea siitä, mitä sadat viranomaiset ympäri Suomea tekevät. Lapset sijoitettiin kauas vanhempien asuinpaikasta (kyse on eteläsuomalaisesta vauraasta kunnasta, ei siis mistään pitkien etäisyyksien köyhästä kunnasta, jossa epäpätevä sosiaalityöntekijä huolehtii kaikesta ja jossa sijoituspaikkojen suhteen ei ole valinnanvaraa) ja heidän tapaamisoikeuksiaan rajoitettiin erittäin voimakkaasti perustellen tätä ensisijaisesti lasten häiriöttömällä sopeutumisella uusiin oloihin. Tuomioistuin katsoi näiden rajoitusten kuuluvan viranomaisten harkintavaltaan mutta, kuten edellä todettiin, katsoi niiden rikkoneen jälleenyhdistämisvelvoitetta vastaan. Rajoituksia ylläpidettiin aina viime vuoden Strasbourgin ratkaisuun asti eli yli kuusi vuotta, ja ne koskivat sekä vanhempaa, nyt 13-vuotiasta lasta ("M") ja tuolloin syntynyttä, siis nyt 8-vuotiasta lasta ("J").

Tapaamisrajoituksia sovelletaan rutiininomaisesti niin, että kun lapset sijoitetaan, biologisia vanhempia estetään tapaamasta lapsia, vaikka he eivät vastustaisikaan sijoitusta. Tätä perustellaan lasten sopeutumisella sijaisperheeseen, mutta yhtä hyvin voisi ajatella, että sopeutumista helpotaisi, jos lapsia ei yhtäkkiä estettäisi tapaamasta vanhempiaan; se on heille usein käsittelemätön ja julma rajoitus. Tässä tapauksessa rajoitusten pitäminen voimassa kuusi vuotta oli perusteetonta (osittain ilmeisesti rangaistus siitä, että vanhemmat valittivat asiasta toistuvasti), ja se, että tätä ei katsottu erilliseksi rikkomukseksi, osoittaa tuomioistuimen antaneen viranomaisille todella laajan harkintavallan lasten ja vanhempien kohtelussa.

Huolimatta siitä, että perheeseen syntyi vielä yksi lapsi ("R"), jota ei pyrittykään ottamaan huostaan (vaikka äiti tämän pelossa pakeni synnytyssairaalasta lapsen kanssa ja joutui sen jälkeen pakkohoitoon kuukaudeksi), niin muiden lasten palauttamista ei missään vaiheessa harkittu. Viranomaiset vetosivat myös siihen, että lapset olivat oikeastaan nyt jo vakiintuneet sijoitusperheeseen siten, että ihmisoikeussopimus koskikin ensisijaisesti tätä perhettä (mutta toisaalta perusteena huostaanoton jatkamiselle oli myös uuden lapsen äidille tuoma stressi). Todettakoon kuitenkin, että lapsia ei ole missään vaiheessa adop-

⁷Joka tapauksessa on selvää, että tuomioistuinstandardin noudattaminen Suomessa avaa merkittävästi mahdollisuuksia todella saada tietää, miten tällaisia tapauksia hoidetaan. Tekstiä on myös ilo lukea, kun on perehtynyt suomalaisten tuomioistuinratkaisujen perusteluteksteihin. Jos tuntisi vain suomalaisia juristeja, voisi kuvitella, että juristi ei yleisesti ottaen kykene kuin viilaamaan pilkkuja. Jos Suomessa on mahdollista löytää perustelu mahdollomalle ja kohtuuttomalle laintulkinnalle, niin se kyllä löydetään ja juuri siihen nojataan (Jukka Kekkonen on ilmaissut asian jotenkin niin, että ihmisillä Suomessa on se hassu väärä käsitys, että lakia olisi noudatettava sellaisena kuin se on kirjoitettu).

toitu (huolimatta siitä, että kyseessä on pysyvä huostaanotto), vaan biologiset vanhemmat ovat lasten laillisia holhojia (viranomaisten uusin siirto onkin vaatia lapsille oikeudessa edunvalvojaa, koska vanhemmat saattaisivat julkistaa Strasbourgin tuomion, joka on täysin julkinen asiakirja [Case of..., 2001]). Lasten sijaisäiti kuoli keväällä 2001.

K & T:n tapaus on siis poikkeuksellinen kattessaan lastensuojelun kentän hyvin laajalta alalta ja osoittaessaan, mikä nykyisen lainsäädännön vallitessa on mahdollista ja suomalaisen tuomioistuimen hyväksymää toimintaa. Perheestä saa kerätä kaikkea mahdollista luottamuksellista tietoa erittäin pitkältä ajalta (äidin sairaskertomus ulottuu kauas ennen lapsen syntymää) ja, jos edelliset perusteet eivät riitä, voidaan kerätä lisää raskauttavaa tietoa (joka on usein hyvin kyseenalaista; monet selvitysten kohteina olleet ovat sanoneet, etteivät ole tunnistanee itseään papereista, ja eräs isä jopa totesi minulle, että jos kaikki se, mitä papereissa lukee, olisi totta, niin lapset olisi pitänyt ilman muuta ottaa huostaan). Lapsen huostaanottoa saa valmistella pitkiä aikoja salassa vanhemmilta ja tehdä avohuollon toimenpiteitä, jotka valmistelevat huostaanottoa, lasten ja vanhempien yhteydenpito voidaan estää pitkiksi ajoiksi ja vaikeuttaa sitä käytännössä eri keinoin, vanhempien olosuhteiden muutoksista ei tarvitse välittää, vaan huostaanotto voidaan alun alkaen suunnitella pysyväksi, kiireellisinä toimenpiteinä voidaan tehdä huostaanottoja olosuhteissa, joissa huostaanottoa on valmisteltu pitkään (vanheman lapsen kohdalla huostaanotto tehtiin kiireellisinä olosuhteissa, joissa mitään kiireellisyyserustetta ei ollut), jne. Kaiken tämän ovat suomalaiset tuomioistuimet korkeinta hallinto-oikeutta myöten hyväksyneet ja katsoneet lainmukaiseksi sekä lastensuojelulain, asiakaslain, hallintomenettelylain että ihmisoikeussopimusten kannalta katsottuna. *On siki erittäin tärkeää huomata, että Suomi on saanut myös selkeän tuomion maan oman laillisuusvalvonnan heikkouksista.* Strasbourgin tuomioistuimessa havaitut asiat olisi pitänyt havaita jo paljon aikaisemmin. Jo edellisen päätöksen jälkeen kohdistin erityisen vaatimuksen sosiaali- ja terveysministeriölle siitä, että sen olisi pyrittävä kitkemään pois pahimmat lastensuojelulain väärinkäyttömahdollisuudet. Tämä tehtävä olisi nyt otettava vakavasti. Erään STM:n vastuullisen virkamiehen julkiset lausunnot eivät tässä yhteydessä lupaa hyvää (Stras-

bourgin päätös muka velvoittaa vain pohtimaan huostaanoton purkua siinäkin tapauksessa, kun vanhemmat eivät sitä vaadi, aivan kuin jo lastensuojelulaki ei tätä edellyttäisi nykyäänkin, HS 14.7.).

Ainakin yhdessä kohdassa Strasbourgin ihmisoikeustuomioistuimen perustelut osoittavat selvästi, ettei se tunne suomalaista huostaanotokäytäntöä. Tuomioistuin erottaa kiireellisen ja varsinaisen huostaanoton toisistaan erillisiksi tapahtumiksi (§ 165), joita tulee käsitellä erikseen (näin Suomi vapautettiin tavallista huostaanottoa koskevassa asiassa, mitä viranomaiset jälkikäteen pitivät suurena voittona). Todellisuudessaan lautakunta joutuu vahvistamaan/toteamaan kiireellisen huostaanoton jälkikäteen samalla, kun se hyväksyy varsinaisen huostaanoton: ei ole käytännössä mahdollista, että lautakunta jättäisi vain jommankumman huostaanoton hyväksymättä. Lautakunnalla ei yleensä ole mahdollisuuksia panna asiaa edes pöydälle, vaan sen on tehtävä päätöksensä pakkotilanteessa. Jos huostaanotolle ei enää ole edellytyksiä, niin kiireellisen huostaanoton annetaan raueta ilman eri päätöstä. Tämä kytkös johtuu siitä, että ei haluta palauttaa lasta/lapsia vanhemmille edes siksi ajaksi, kun huostaanoton perusteita selvitetäisiin, vaikka epäilyksiä perusteiden vahvuudesta olisi. Keskustelussa esiintyykin usein myyttiä siitä, että lapsia ”palloteltaisiin” edestakaisin vanhempien ja laitosten välillä. Tilastot eivät anna tälle mitään tukea: ns. avohuollon tukitoimina tapahtuneet sijoitukset huomioon ottaenkin keskimäärin toimenpiteitä on vajaat kaksi lasta kohden. (Ennätyksenä on puhuttu 32 huostaanotosta, mutta tämä on äärimmäisen poikkeuksellista. Toisaalta jos vanhemmalla on esimerkiksi toistuva mielenterveysongelma ja välillä hän on täysin terve, niin olisi vain luonnollista tehdä huostaanotto pelkästään silloin, kun se on sairauden vuoksi tarpeen.) Viranomaiset ovat käyttäneet myös huolelta hyväkseen kiireellisen huostaanoton jatkoaikapykälää, vaikka sen kriteerit ovat laissa hyvin tiukat. Näin lapsi on usein huostaan otettuna jo kaksi kuukautta, ennen kuin lautakunta päättää varsinaisesta huostaanotosta. Tuomioistuimet eivät ole tähän mitenkään puuttuneet (vaikka ne voisivat hyvin olla tiukempia perusteiden suhteen). Eräässä äskettäisessä tapauksessa, kun huostaanoton perusteet olivat selvästi kestävämpiä, kiireellistä huostaanottoa jatkettiin ainoastaan lisäperusteiden (so. vanhempia koskevien negatiivisten tie-

tojen) hankkimiseksi, ja kun kiireellisen huostaanoton sitten annettiin raueta, ei perheelle missään vaiheessa kerrottu, mitä nämä lisäperusteet olisivat olleet. Tässä suhteessa tuomioistuinten 4. jaosto (ja myös saksalaistuomari Ress erivässä mielipiteessään) oli paremmin selvillä todellisesta tilanteesta kuin täysistunto, valitettavasti, koska päätös on nyt lopullinen.

Kaiken kaikkiaan: *K & T:n tapaus on paljastanut merkittäviä heikkouksia Suomen lastensuojelulainsäädännössä, sen viranomaiskäytännössä ja tuomioistuinratkaisuisissa.* Nähdäkseni olisi korkea aika ryhtyä selvittämään lainsäädännön muutostarpeita ja pohtimaan koko huostaanottojärjestelmää ja sen tarpeellisuutta nyky-yhteiskunnassa. Useimmissa tapauksissa hyvin resurssoidut ns. avohuollon tukitoimet ovat täysin riittäviä, varsinkin jos niihin ei liity huostaanoton uhkaa. Nykyjärjestelmässähän ystävällinen ja huolia kuunteleva lastensuojelun työntekijä saattaakin varoittamatta ilmestyä paikalle poliisin kanssa ja viedä lapsen/lapset mennessään, mikä ei lisää perheiden luottamusta viranomaisiin, ei etu- eikä jälkikäteen. Työntekijät ylläpitävät mielellään fiktiota, että tällainen pehmeiden ja ”lujuuden” yhdistäminen onkin juuri sitä, mitä perheet heiltä odottavat. Kuitenkin esimerkiksi AIDS-epidemian hoidossa on havaittu, että pakkokeinojen ja auttamisen yhdistäminen ei toimi, enkä näe mitään syytä, miksi lastensuojelussa auttaminen ja pakottaminen olisivat yhdistettävissä. Ei ole mikään ihme, että lastensuojelun työntekijät puhuvat mielellään ”saippuapalaperheistä”, perheistä jotka eivät halua ottaa vastaan mitään ”apua”, vaikka niille sitä kuinka tarjottaisiin (Sinko 2001).

Lastensuojelussa kovin tärkeänä pidetty moniammatillinen yhteistyö taas saattaa käytännössä tarkoittaa seuraavaa: perheen äiti pakotetaan menemään hänelle varatulle psykiatrin vastaanotolle (jos hän ei mene, hän ei siis ota vastaan avohuollon tukitoimia). Kun hän saapuu paikalle, läsnä on myös kaksi sosiaalityöntekijää, jotka kirjaavat muistiin kaiken, mitä psykiatrin ja lasten äidin välillä tapahtuu (näin säästyään vaivalta vaatia psykiatrilta jälkikäteislamintointia). Tämä EI ole keksitty esimerkki, vaan poimittu eräästä tuoreesta kantelusta, joka koskee Espoota, ei siis tässäkään tapauksessa mitään primitiivistä maaseutupaikkakuntaa. (Kantelu oikeusasiamiehelle, J. N. ja S. N., 2001.) Lastensuojelutyöntekijät ovatkin erityisesti pääkaupunkiseudulla harjaantuneet käyttämään varsin voimaperäisiä tiedon-

hankintamenetelmiä, kuten tuoreesta sosiaalipolitiikan opinnäytteestä käy ilmi (Vogt 2001). He eivät Ellen Vogtin mukaan tunne uutta sosiaalihuollon asiakaslakia (tullut voimaan 1.1.2001), joka edellyttää, että sosiaalityöntekijöiden tulisi pyytää selkeä suostumus asianomaiselta aina, kun he ryhtyvät hankkimaan luottamuksellisia tietoja. Valitettavasti tämä laki on myös laajentanut sosiaalihuollon tiedonsaantioikeutta merkittävästi (ks. Vogt 2001, 31). Monet työntekijät näyttävät yhä vielä katsovan, että oikeus tietojen hankintaan syntyy samalla, kun henkilö tulee lastensuojelun asiakkaaksi, ilman että siitä tarvitsee erikseen mitään asiakkaalle mainita. Asiakkaat taas eivät useinkaan oivalla, että kaikkea sitä, mitä he työntekijöille kertovat, tullaan käyttämään heitä vastaan heti, jos se katsotaan aiheelliseksi. Kun he taas tämän oivaltavat, niin heidän pyrkimystään suojautua asiatonta urkintaa vastaan tulkitaan avohuollon tukitoimista kieltäytymiseksi. Konkreettinen esimerkki: avohuollon tukitoimena pyydetty lastenhoito kaatui siihen, että lastensuojelutyöntekijä vaatii (perheen tietämättä) lastenhoitajia raportoimaan tarkasti kaikesta, mitä perheessä tapahtuu. Lastenhoitopalveluiden tarjoaja ei voinut hyväksyä tällaista vaatimusta ja vetäytyi pois (Kantelu oikeusasiamiehelle, J. N. ja S. N. 2001).

Lasten ja perheiden ongelmat ovat hyvin pitkälle juuri perheelle räätälöityjen todellisten palveluiden ja yhteisöllisen tuen puutteisiin liittyviä (mielenkiintoisen esimerkin antaa vaikkapa tapa, jolla somaliyhteisö hoiti omat nuorisorikollisensa pois kaduilta). Vain vakava huumeiden käyttö ja alkoholiin liittyvä väkivalta samoin kuin vakavat mielenterveysongelmat voivat edellyttää kiireellisiä toimia, mutta tällöinkin olisi tärkeintä saada koko perhe hoitoon eikä viedä vanhemmilta usein ainoa motiivi elämäntapojensa muuttamiseen tai hoidon aloittamiseen. Huostaanotto on käytännössä aina monta kertaa kalliimpi toimi kuin mikään varhainen avohuollon tuki. Kun vielä tiedetään, että iso osa vankiloissa istuvista nuorista miehistä on ollut huostaan otettuna laitoksissa, niin on ilmeistä, että huostaanoton tehokkuus on hyvin kyseenalainen. Minun on vaikea ymmärtää, miksi jo hallinnollinen rationaalisuus ei sanele sitä, että kunnassa pyritään panemaan perheiden tukitoimet kuntoon ja satsaamaan jokaisen ongelmaperheen yksilölliseen/yhteisölliseen ongelmanratkaisuun sen sijaan, että päästetään ongelmat siihen pisteeseen, että huostaanot-

to koetaan ainoaksi ratkaisuksi. Totta kai monet ovat sitä mieltä, että avohoidon tukitoimilla vain paapotaan kunnottomia vanhempia rankaisemisen sijasta. Kuitenkin nykyinen rankaiseva järjestelmä ei tuota toivottuja tuloksia ja voi aiheuttaa juuri näille kovien otteiden vaatijoille ikäviä henkilökohtaisia seuraamuksia kolhittujen autojen ja tyhjennettyjen omakotitalojen muodossa (esim. kun pakilalainen kokoomuspoliitikko on sitä mieltä, että maunulalaislapset huostaan vain ...).

Monet ”asiantuntijat” vähättelevät biologisten vanhempien merkitystä. Tämän alan keskeisen asiantuntijalausuntojen antajan psykiatri Esko Varilon mielestä biologisilla vanhemmilla ei ole mitään erityistä ”oikeutta” lapsiinsa ja, jos lapsi on huostaan otettu, hänen kontaktinsa biologisiin vanhempiin tulee katkaista eikä lapsen päätä pidä sekoittaa kahdella isähahmolla (tämä perustuu paitsi ”lasten ja nuorten psykiatrin tri E. V:n” lausuntoon K & T:n tapauksessa [S:t 59, 67] myös tuoreeseen Varilon lausuntoa koskevaan kanteluun, jossa hän katsoi aiheelliseksi opettaa tuomioistuinta tästä seikasta lausuntonsa alussa; ks. myös Varilo & al. 1999). Kuitenkin biologisella vanhemmalla on lapseensa erityinen side, jonka katkaiseminen aina vähentää lapsen mahdollisuuksia tulevaisuudessa, ainakin ihmissuh-teiden osalta. Melko tyyppillisessä suomalaisessa koko lapsuuden kestävässä huostaanotto-skenaariossa (joka siis tässä tapauksessa oli ja on virallisena tavoitteena) viranomaiset ovat onnistuneet estämään vanhempien yhteydenpitoyritykset ja nämä ovatkin luopuneet yrittämästä (toisin kuin K ja T). Kun lapsi sitten täyttää 18 ja huostaanotto päättyy (kunnalla on ns. jälkihuoltoveloite, jonka merkitys on käytännössä usein erittäin vähäinen, eikä se koske sijaisvanhempia), niin saattaa olla, ettei nuorella ihmisellä ole enää

vanhempia: sijaisvanhemmat eivät ole hänestä kiinnostuneita, jos välit eivät ole kunnossa, ja omat vanhemmat ovat täysin vieraita. Lapsi voi lisäksi syyttää vanhempiaan siitä, että nämä ovat sallineet huostaanoton tapahtua eivätkä ole pitäneet yhteyttä.

Eli jos viime kerralla asiasta kirjoittaessani arvostelin Stakesin Hyvä huostaanotto -projektia siitä, että se puuttuu vain näennäisongelmiin, niin nyt olisin valmis sanomaan, että ”hyvää pakko-huostaanottoa ei ole eikä voi olla, ei lapsen eikä vanhempien kannalta”. *Jokin muu ratkaisu on aina parempi kuin tahdonvastainen huostaanotto*, aivan kuten huostaanoton kriteereissä todetaan (se on viimesijainen, siis tarkoitettu toteutettavaksi vain, kun muut, paremmat keinot eivät toimi). Jos huostaanottoon joudutaan, silloin viranomaiset ovat hoitaneet lastensuojelulain määräämät tehtävänsä huonosti. *Vain* sillä edellytyksellä, että lapsi itse haluaa päästä pois vanhempiensa luota, huostaanottoa voi pitää todella lapsen edun mukaisena. Pienten lasten kohdalla lapsen etu on, että perhe pysyy kasassa, ellei jotain erityisiä syitä ole sille, että vanhemmat eivät kykene eivätkä halua huolehtia lapsesta. Eikä lapsen etu koskaan voi olla vanhempien nujertaminen ja mielivaltainen – rangaistuksen luonteinen – viranomaiskohtelu.

Ja siunatuksi lopuksi: jonkun suomalaisen korkean viranomaisen (mieluiten ministerin) tulisi esittää anteeksipyyntö K & T:lle, kun kerran valtion edustajat ihmisoikeustuomioistuimessa eivät tätä ole ymmärtäneet tehdä. Sillä olisi suurempi yleinen merkitys kuin millään rahallisella korvauksella ja se osoittaisi edes jonkinlaista pyrkimystä siihen, etteivät jotkut muut vanhemmat ja lapset joudu samanlaisen kohtelun uhreiksi Suomessa.

KIRJALLISUUS

Country Report – Finland. UN Committee on the Rights of the Child. Lokakuu 2000. www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf

European Court of Human Rights. Case of K. and T. v. Finland. Application 25702/94. Judgment. Strasbourg 12 July, 2001

Hellblom Sjögren, Lena: Hjälp te hjälparna Niko? Källkritisk utsageanalytisk kommentar 17.2.1999 (julkaisematon moniste, saatavissa mm. allekirjoittaneelta)

Huostaanotto ja ihmisoikeudet -luentosarjan (kevät

2001) kotisivu: www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/hotto.htm

Matela, Kari: Ihmisoikeustuomioistuin hyväksyy perustellut huostaanotot. Sosiaalityöntekijä 4/2000

Roos, J. P.: Tavoitteena koko lapsuuden mittainen huostaanotto! HS 8.5.2000

Roos, J. P.: Är detta nödvändigt i ett demokratiskt samhälle? Hufvudstadsbladet 1.10.2001

Rotkirch, Holger & Kosonen, Arto & Heiliö, Pia-Liisa: Vastine. HS 21.7.2001

Sinko, Päivi: ”Pienenä mä luulin että ihminen tar-

koittaa aikuista.” Huostaanotto ja ihmisoikeudet -luento-
sarja, kevät 2001

Sundberg, Jacob W. F.: The European Convention on Human Rights and the Nordic Countries. *German Yearbook of International Law* 40 (1997), 181–242

Taskinen, Sirpa (toim): Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanotto-prosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Oppaita 33. Jyväskylä: Stakes, 1999

Varilo, Esko & al.: Lastensuojeluperhe – malli ja toiminta sekä tällaiseen perheeseen kuuluvien nuorten hoito. Teoksessa: Aaltonen, Jukka & Rinne, Raili: Perhe terapiassa. Vuoropuhelua vuosituhatosen vaihtuessa. Suomen Mielenterveysseura 1999

Vogt, Ellen: Salaisuuksien vankina. Salassapito sosiaalityöntekijöiden arjessa. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma, huhtikuu 2001.